

ПРОЦЕСИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ Й ІНТЕГРАЦІЇ НАУК ЯК УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Розглянуто основні теоретичні результати дослідження процесів диференціації та інтеграції наук у другій половині ХХ ст. Визначено підґрунтя диференціації й інтеграції педагогічних наук. Сформульовано умови виникнення і розвитку педагогіки вищої школи.

Ключові слова: диференціація, інтеграція, педагогічна система, педагогічний процес, педагогіка вищої школи.

Рассмотрены основные теоретические результаты исследования процессов дифференциации и интеграции наук во второй половине ХХ ст. Определены основы дифференциации и интеграции педагогических наук. Сформулированы условия возникновения и развития педагогики высшей школы.

Ключевые слова: дифференциация, интеграция, педагогическая система, педагогический процесс, педагогика высшей школы.

The basis theoretical results of research of processes of differentiation and integration of sciences in the second half of XX century was submitted. The undersoils of differentiation and integration of pedagogical sciences was determined. The conditions of beginning and development of pedagogics of higher school was formulated.

Key words: differentiation, integration, pedagogical system, pedagogical process, pedagogics of higher school.

Поширення і поглиблення процесів диференціації й інтеграції наук у ХХ ст. учені пов'язують з виникненням кібернетики. «Батько» кібернетики Норберт Вінер у своїх книгах «Кібернетика, или управление и связь в животном и машине», «Кібернетика и общество» (1948, 1954) узагальнив закономірності процесів управління в біологічних, технічних і соціальних системах. Кібернетика визначалася як наука, що вивчає загальні закономірності побудови систем управління будь-якої природи і здійснення в них процесів управління. Основою кібернетики є інваріант — загальна структура системи управління: об'єкт управління, орган управління, канали прямого і зворотного зв'язків. По каналу прямого зв'язку подається інформація від органу до об'єкта управління, а по каналу зворотного зв'язку — інформація про стан об'єкта управління. Процес управління пов'язаний з прийняттям рішень на підґрунті інформації, тому кібернетику визначають як науку про загальні закони отримання, зберігання, передачі і перетворення інформації в системах управління.

У системології як галузі кібернетики розроблено класифікацію систем: прості, великі та складні. Особливий інтерес дослідників викликають складні системи, до структури яких входить багато компонентів і зв'язків, зокрема з навколишнім середовищем. Процеси в складних

системах є ймовірнісними; вони характеризуються багатьма параметрами, деякі з них — критерії й обмеження. Як загальна теорія управління, кібернетика вивчає умови оптимізації, врахування яких є необхідним при управлінні будь-яким об'єктом.

Кібернетика вплинула на формування системного мислення фахівців різних сфер: культурологів, економістів, інженерів, психологів, педагогів. Наприклад, фахівці з культурології вважають, що об'єктом науки є система «Природа, людина, діяльність, суспільство, культура», а предметом — історико-культурні процеси в системі: «... предметом наукового (культурологічного) дослідження культури, її історії перш за все є генезис, функціонування і розвиток культури як специфічного людського способу життя... Мета культурології — розробити «генетику» культури, яка б не тільки пояснювала історико-культурний процес (у світовому і національному вимірах), але могла б прогнозувати цей процес, у перспективі — управляти ним» [1, с. 50]. Поставлені питання передбачають вирішення таких завдань:

- обґрунтування базисних структур, які відповідають за збереження і передачу соціального досвіду;
- вивчення факторів, що спрямовані на руйнацію культурно-історичних утворень;
- вивчення сумарних наслідків руйнації як реальної історії олюднення світу.

Таке розуміння вченими об'єкта, предмета, мети і завдань культурології потребує залучення до наукового обігу обширного різноманітного матеріалу з багатьох галузей і сфер соціальної творчості. Однією з таких сфер є освіта. Н. В. Бордовська і А. О. Реан визначають освіту як спосіб входження людини у світ науки та культури [2, с. 62]. Отже, одним з базисних компонентів суспільства, що здійснює збереження і передачу соціального, людського досвіду, наукових та культурних надбань, є освіта. Використовуючи факторний аналіз до процесу освіти, можливо виявити фактори, які на нього впливають (об'єктивні, суб'єктивні, особистісні та людські), суперечності, що виникають при дії факторів, проблеми, які необхідно вирішувати з метою забезпечення ефективності освіти як для людини, так і суспільства. Спорідненість культурології та педагогіки полягає в тому, що вони мають теоретичне підґрунтя, яке не зводиться лише до опису й ілюстрації, а передбачає «строго концептуальний тип формулювання, постановки і вирішення своїх проблем» [1, с. 51].

Розвиток системного педагогічного мислення спричинив зміни в апараті науки: її предметом стала багатовимірною педагогічна система (по вертикалі — індивідуальна, групи, навчального закладу, суспільства; по горизонталі — організації, управління і спілкування між суб'єктами).

Метою статті є теоретико-методологічний аналіз диференціації й інтеграції в освіті як умов виникнення і розвитку педагогіки вищої школи.

У другій половині ХХ ст. ідеї, методи і засоби кібернетики широко використовувалися різними науками: технічними, економічними, біологічними тощо. Як результат, виникли напрями кібернетики: технічна, економічна, біологічна, медична, юридична, військова. В їх основі — ідея розгляду складної системи як інформаційної структури, функціонування якої полягає в здійсненні такого кругообігу інформації і з таким ритмом, які необхідні для нормальної дії об'єкта. Основним методом кібернетики став метод моделювання складних об'єктів; було розроблено сукупність моделей на різних рівнях абстрагування: лінгвістичні, множинні, графові тощо.

Ідеї кібернетики вплинули на розвиток педагогіки у зв'язку з використанням програмованого навчання (60-ті рр. ХХ ст.). Головним елементом програмованого навчання є програма як упорядкована система завдань, що передаються учневі за допомогою підручника або комп'ютера. Залежно від характеру навчання використовуються різні програми (лінійні, розгалужені, змішані), які реалізують переважно репродуктивний тип навчання.

У 70-х рр. ХХ ст. спостерігалось посилення взаємозв'язків педагогіки з філософією, культурологією, психологією, кібернетикою. Педагогіка поступово перетворювалася у відкриту науку, що здійснює перехід від сучо індуктивної до індуктивно-дедуктивної (В. П. Беспалько) завдяки широким використанню інваріантів:

- структури педагогічної системи як організації, що здійснює вплив на особистість учня з метою мотивації до навчання;
- структури педагогічної системи як системи управління, яка здійснює вплив на діяльність учня.

Педагогічна система стала підґрунтям диференціації педагогіки на галузі (педагогіка вищої школи, соціальна педагогіка тощо) і напрями (управління в освіті, педагогічна інноватика тощо).

У 80-х рр. ХХ ст. спостерігалось широке використання методів і засобів кібернетики в управлінні навчальним процесом у вищій школі. Ризький політехнічний інститут став центром, що об'єднав учених (математиків, кібернетиків, педагогів, психологів) для вирішення проблем моделювання програми навчальної дисципліни, наскрізної програми спеціальності, навчального плану, зв'язку обсягу матеріалу лекції з обсягом засвоєної інформації тощо. Результати вчених дозволили поставити і вирішити завдання оптимізації навчального плану та програми дисципліни [4].

Поступово формувалися теоретико-методологічні засади педагогіки вищої школи. Так, кібернетична концепція, розроблена С. І. Архангельським і Ю. І. Машбицем, ґрунтувалася на розгляді навчання як процесу передачі і переробки інформації [2, с. 106] через прямі та зворотні зв'язки в педагогічній системі вищої школи. При цьому недооцінювалися особливості суб'єктів та їхній вплив на процес навчання.

Управлінська модель навчання, розроблена В. О. Якуніним, Н. Ф. Тализіною, Т. О. Дмитренко й іншими вченими, ґрунтувалася на

розгляді навчання як управління діяльністю учнів з такими основними етапами: збирання інформації та оцінювання ситуації, що склалася, формулювання цілей, прогнозування результату, прийняття рішення про найдоцільніші (оптимальні) дії з урахуванням критеріїв та обмежень, виконання прийнятого рішення, контроль, оцінювання і корегування отриманих результатів.

Сучасна концепція вищої освіти орієнтує на перехід від «підтримуючого навчання», що формує готовність людини вирішувати сучасні проблеми, до інноваційного навчання, яке широко використовує методи моделювання, прогнозування, проектування з метою передбачення проблем і недопущення їх виникнення в майбутньому. Методи педагогіки вищої школи мають створювати функціонально повну сукупність, що дозволяє вивчати статику і динаміку процесів, які відбуваються в педагогічній системі. До такої сукупності методів належать:

1) факторний аналіз, застосування якого дозволяє визначити фактори, що впливають на досліджуваний процес (об'єктивні, суб'єктивні, особистісні, людські, диференціацію, інтеграцію тощо); обґрунтувати сукупність суперечностей, які виникають при дії факторів; знайти шляхи їх подолання, зокрема через вибір педагогічних умов і вимог;

2) проектування оптимальної педагогічної системи через обґрунтування компонентів з урахуванням педагогічних умов і вимог, отриманих на основі факторного аналізу, а також обмежень (часові, матеріальні, духовні);

3) розробка технології навчання, що складається з етапів: орієнтувального, пізнавального, перетворювального, контрольо-рефлексивного, і засобів, відповідних кожному етапу.

Утілення функціонально-повної сукупності методів наштовхується на недостатню вивченість процесів диференціації та інтеграції, а також їх підґрунтя — педагогічної системи і педагогічного процесу, відповідно. Важливою властивістю педагогічних систем є їх цілісність як наявність компонентів і зв'язків між ними, а також виконання необхідних функцій як системою, так і кожним компонентом. Філософ В. Г. Афанасьєв розробив визначення поняття цілісної системи, що віддзеркалює появу нових якостей: «Слід відзначити ціле, цілісність як систему, сукупність об'єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових інтегративних якостей, не властивих її компонентам (частинам)» [8, с. 9-10]. Указана закономірність відповідає принципу емерджентності У.-Р. Ешбі, згідно з яким виникнення в цілому властивостей, невиведених з тих, що спостерігалися в окремих компонентах і зв'язках, характерне для складної системи. Наприклад, педагогічна система формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів забезпечує появу емерджентних якостей у суб'єктів, зокрема міжкультурної толерантності [9].

Дослідження педагогічної системи відбувається нині в напрямі обґрунтування й опису системоутворювальних факторів, що необхідно для вирішення питання оптимізації системи і процесів, які в ній мають

місце. Системоутворювальний фактор у статичі — цілі, а в динаміці — організація, управління і спілкування (залежно від етапу процесу). Відповідно до цілей обґрунтовується вибір компонентів педагогічної системи (індивідуальної, групи, суспільства) для вирішення поставленої проблеми.

Процес диференціації загальної педагогіки виявив необхідність інтеграції її галузей і напрямів. Якщо основою диференціації є педагогічна система, то основою інтеграції, на нашу думку, є педагогічний процес, який фіксує особливості навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості. Аналіз літератури з педагогіки дозволив виявити відсутність єдиної точки зору вчених і педагогічних працівників на його сутність. Так, у словнику-довіднику за загальною редакцією П. І. Підкасистого зазначено: «Педагогічний процес — цілісний навчально-виховний процес в єдності та взаємозв'язку виховання і навчання, що характеризується спільною діяльністю, співробітництвом і співтворчістю його суб'єктів, який сприяє найповнішому розвитку і самоорганізації особистості вихованця» [10, с. 278]. У наведеному визначенні підкреслено головну ознаку педагогічного процесу — його цілісність, що виявляється в єдності та взаємозв'язку виховання і навчання. Основною характеристикою педагогічного процесу є наявність спільної діяльності, співробітництва і співтворчості суб'єктів, що відповідає меті — поступовому переходу від прямого управління, співуправління до самоуправління. Питання оптимізації педагогічного процесу розкрито у визначенні через сприяння найповнішому розвитку і самореалізації вихованця. Важливим є те, що автором підкреслено значення педагогічної системи, яка забезпечує необхідні умови для організації взаємодії суб'єктів. Аналіз родо-видового відношення засвідчує, що педагогічний процес автор розглядає як одновимірний.

У підручнику з педагогіки, підготовленому авторським колективом за загальною редакцією Л. П. Крившенко, педагогічний процес визначається як рух від цілей освіти до її результатів [11, с. 29]. Застосоване автором родо-видове відношення знаходить підтвердження в новому тлумачному словникові української мови: «Процес — послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; процес розвитку чого-небудь; плин, перебіг // Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку» [12, с. 829]. У наведеному визначенні процес розглядається з двох сторін: як зміна станів об'єкта і як послідовність дій і відповідних засобів, що спричинили певні зміни (технологія). Автори підручника «Педагогіка» зауважують, що сутнісною характеристикою педагогічного процесу є саме взаємодія його учасників, а не вплив педагогів на вихованців. Вони зазначають, що «... педагогічна взаємодія — навмисний контакт (різної тривалості за часом) педагогів і вихованців, результатом якого є взаємні зміни в поведінці, діяльності й стосунках. Педагогічна взаємодія реалізується за умов цілеспрямованого педагогічного впливу, активного сприйняття

і засвоєння вихованцем різноманітних форм соціокультурного досвіду» [11, с. 29]. На нашу думку, сутність педагогічного процесу полягає в наявності впливу на особистість (організація), на діяльність (управління), на спілкування (в прямому і зворотному напрямках). Найефективніше цей вплив реалізується в спільній продуктивній діяльності суб'єктів педагогічної системи через системоутворювальні фактори (організація, управління, спілкування). Вони створюють необхідну кількість різноманітності і забезпечують формування емерджентних якостей учнів: особистісних, поведінкових, світоглядних. Такої ж точки зору дотримується автор словника з педагогіки В. Межериков, який стверджує: зміни в учнів зумовлює педагогічний вплив, що реалізується в процесі взаємодії з учнями [10, с. 37].

Грунтуючись на дослідженнях вітчизняних учених у галузі педагогічної психології (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін, В. Я. Ляудіс, І. О. Зимня та ін.), ми з'ясували, що діяльність педагога на різних етапах процесу навчання є принципово неоднаковою, а саме: переважно організація на орієнтувальному етапі, управління — на етапі пізнання і перетворення об'єктів і спілкування — на етапі контролю і рефлексії [13, с. 11-19].

Отже, теоретичною основою інтеграції загальної педагогіки та її галузей і напрямів є педагогічний процес, який здійснюється через організацію, управління і спілкування суб'єктів під час вирішення ситуації спільної продуктивної діяльності в навчанні, вихованні, розвитку, соціалізації особистості при поступовому переході до самоуправління і самоорганізації в здобутті особистістю освітніх результатів.

Висновок. Процеси диференціації та інтеграції в освіті (друга половина ХХ ст.) зумовили формування педагогіки вищої школи. Її подальший розвиток пов'язаний з вивченням підґрунтя диференціації — педагогічної системи як багатовимірного об'єкта, а також інтеграції — педагогічного процесу, що забезпечує поступовий перехід від прямого управління викладача на етапі орієнтування до співуправління і самоуправління — на пізнавально-перетворювальному і контрольно-рефлексивному етапах.

Подальші дослідження спрямовуватимуться на визначення умов оптимізації педагогічної системи і педагогічного процесу вищої школи.

Список літератури

1. Учебный курс по культурологии. — Ростов- н/Д. : Изд-во «Феникс», 1997. — 576 с.
2. Бордовская Н. В. Педагогика : учеб. для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. — СПб. : Изд-во «Питер», 2000. — 304 с. — (Серия «Учебник нового века»).
3. Беспалько В. П. Теория учебника: Дидактический аспект / В. П. Беспалько. — М. : Педагогика, 1988. — 160 с.

4. Леонтьев Л. П. Проблемы управления учебным процессом: Математические модели / Л. П. Леонтьев, О. Г. Гохман. — Рига : Зинатне, 1984. — 239 с.
5. Якунин В. А. Обучение как процесс управления: Психологические аспекты / В. А. Якунин. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. — 160 с.
6. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — 297 с.
7. Дмитренко Т. А. Обучение как управление познавательной деятельностью / Т. А. Дмитренко // Методы и средства кибернетики в управлении учебным процессом высшей школы : сб. науч. тр. / Рижский политехнический ин-т. — Рига, 1986. — С. 173–178.
8. Афанасьев В. Г. Проблема целостности в философии и биологии / В. Г. Афанасьев. — М. : Мысль, 1994. — 221 с.
9. Колбіна Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т. В. Колбіна. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. — 392 с.
10. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 448 с.
11. Педагогика : учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др. ; под ред. Л. П. Крившенко. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — 432 с.
12. Новый глумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. В 4-х тт., Т.3. — К. : Вид-во «Аконіт», 1999. — 927 с.
13. Дмитренко Т. О. Педагогічний процес: багатовимірний аналіз / Т. О. Дмитренко // Актуальні питання навчання та виховання особистості : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Гриньової. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2009. — 151 с.

Надійшла до редколегії 01.06.2010 р.

УДК 37.013.42

О. Л. КАРАМАН

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

Розкриваються філософські аспекти соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на основі філософського осмислення феноменів злочину та покарання.

Ключові слова: філософські основи, соціально-педагогічна робота, неповнолітні засуджені, злочин, покарання.

Раскрываются философские аспекты социально-педагогической работы с несовершеннолетними осужденными на основе философского осмысления феноменов преступления и наказания.

Ключевые слова: философские основы, социально-педагогическая работа, несовершеннолетние осужденные, преступление, наказание.